

Ainur Elmgren

Myterna kring 1809

Årtal förses gärna med symboliska innebörder i efterhand, i synnerhet i samband med jubileer. Två hundra år efter Rysslands seger kan både Sverige och Finland fira sin ofrivilliga skilsmässa med vackra tal och en störtflod av nya böcker. I de flesta fall är det gammalt vin i nya läglar, och inte ens en särskilt aptitlig årgång.

I Sverige har Johan Ludvig Runebergs episka diktcykel Fänrik Ståls sägner konserverat minnet av striden om Finland 1808-1809. Givetvis också i Finland – men redan 1909 års finskspråkiga kulturtidskrifter vågade ställa frågan: ”Bör finska studenter fira Runebergs minne?”¹ Med tiden växte övertygelsen att författaren stod för förlegade ideal som inte ens 1900-talets krig kunde återuppliva. I Väinö Linnas Okänd soldat (1950) driver frontsoldaterna hejdlöst med Runebergs högtravande verser som kontrasteras mot krigets verklighet. Satiren förstärks av att Fänrik Ståls sägner skildrade ett förlorat krig som en moralisk seger.

Det fanns givetvis politiska skäl till att Finlands kulturpress 1909 inte fördjupade sig i hundraårsminnet. Den känsliga relationen till Ryssland omöjliggjorde direkta sympatittringar med Sverige. Samtidigt följde i synnerhet de svenskspråkiga tidskrifterna kulturlivet i Sverige och hyllade uttryck för rikssvensk patriotism hos Selma Lagerlöf och Verner von Heidenstam. Kampen om lag och författning som fördes med Ryssland var viktigare än von Döbelns bedrifter på slagfältet, och drog kraft ur kejsar Alexanders I löften vid Borgå lantdag i högre grad än ur Sven Dufvas ståndaktiga kamp. I stället för det snöpliga kriget ville man hellre njuta av romantik och kejsarlig glamour. Därför tvekade man inte heller att publicera artiklar som framställde ryska historiska personligheter lättsamt och frivolt.²

Det är förstaeligt att fredsslutet romantiserades under yttre påtryckningar 1909 samt 1944-1950. Borgå lantdag, där de finska ständerna svor trohetseden till den ryske tsaren, överskuggade också av politiska skäl själva kriget och dess efterspel i Sverige. Den rättsliga

¹ Eliel Aspelin-Haapkylä, ”Tuleeko suomalaisten ylioppilaitten juhliä Runebergin muistoa?”, *Aika* 1909, s. 573. Se äv. Quidam, ”Runeberg-kiistaa” (Runeberg-debatt), *Aika* 1909, s. 693, 786, 865.

² Verner Humble, ”Alexander I och kvinnorna”, *Finsk tidskrift* 1909, s. 468.

tolkningen av kejsarens löften inför lantdagen kunde avgöra Finlands ställning inom kejsardömet. Mer märkvärdigt är emellertid att Alexander I:s sägenomspunna kärleksaffär med den vackra finskan Ulla Möllersvärd har iscensatts både som roman och film (1944 respektive 1950) och som pjäs och sångföreställning under det senaste märkesåret. Finlandiapriset för bästa vetenskapliga bok 2009 tillföll också Henrika Tandefelts praktverk *Porvoo 1809 – Juhlamoja ja tanssiaisia*. Lantdagen i Borgå skildras genom de praktfulla ceremonier och baler som invigde Finlands autonomitid under den ryske kejsaren. Det finns ingen motsvarighet till den här myten i Sverige.

Som nydisputerad historiker med finsk-svenska relationer som specialitet har jag förstås också profiterat på minnesåret. Det gångna årets erfarenheter av tredje uppgiften har även gjort mig luttrad. Historikern förväntas i så många sammanhang leverera den berättelse som publiken redan känner till och som den kan relatera till utan ansträngning. I Sverige tycks myten ha stagnerat till ”sagan om det underbara landet på andra sidan havet”, som vi kan läsa på den specialpräglade enkronan till märkesårets ära. En svensk publik vill höra sagan om det förlorade Finland. Härigenom spelar Finland samma roll för en äldre generation svenskar som Karelen för många finländare. Ofta är det familjeband som förenar en med det förlorade paradiset. Dessa familjeband är konkreta, men eftersom historien inte alltid accepteras eller ens värderas av det omgivande samhället, blir relationen till det förflutna en ömtålig hållpunkt för den personliga identiteten.

En historiker som möter en publik med en sådan privat relation till ämnet riskerar alltid att trampa någon på tårna. Vid årsdagen för freden i Fredrikshamn beställde Expressen en debattartikel av mig med ett specifikt önskemål: den skulle handla om vad Sverige tjänade på rikssprängningen. Kommentarspalten fylldes snart av arga sverigefinnar som uppfattade mig som ännu en självgod representant för storebror. Följaktligen hade det varit betydligt lättare att tala om nationella myter inför varierande publik under det gångna året om jag själv uttryckligen hade identifierat mig som sverigefinne. Även kontroversiella påståenden accepteras om den som uttalar dem är ”en av de våra”. I gengäld kan berättelser om finländarnas romantiska föreställningar om den kejsarliga tiden bemötas med misstro av en rikssvensk publik. Det är inte vad man förväntar sig att höra om Ryssland när man vuxit upp med den ädla övertygelsen att ”Finlands sak är vår”.

Det finns en skillnad mellan svenskar och finländare här. En opinionsundersökning som utfördes i samband med märkesåret visade hur rikssvenskar i allmänhet hade en positiv bild av Finland och ett intresse för att lära sig mer om ett grannland som man trots allt inte visste särskilt mycket om.³ Finländarna i sin tur visste mer om Sverige men var mindre benägna att

³ Thorleif Pettersson och Sakari Nurmela, ”Om olika sätt att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur” http://www.1809info.net/pdfs/pdf_34_4.

önska sig svenska vänner. Många finländare – både i och utom Finland – trodde i stället att svenskar hade en negativ bild av Finland. Dessa föreställningar har växt fram i ett symbiotiskt förhållande efter 1809.

Symbiosen tar sig uttryck i en myt som både Sverige och Finland delar: det lidande som Finland genomgick under krigen ses som något förädlande av båda sidor. Sveriges relation till Finland blir därför närmast parasitär; man tillåter sig en slags ställföreträdande patriotism. För finländarna blir emellertid resultatet snarast bitterhet, eftersom uppfattningen ofta är att kriget inte har haft den förlösande funktion som utlovats. Så kan svensken utifrån en privilegierad position oreflekterat konsumera grannländernas nationella myter. Finländaren överlåter ogärna tolkningsföreträdet till sin granne, men delar ändå samma arsenal av historiska berättelser och letar där desperat efter det unikt finska. Identifikation med en nationell myt skapar en illusion av mål och mening, som den vetenskapliga historieskrivningen inte erbjuder. Det försvårar dock dialogen mellan svenskar och finländare – om man nu vill ha någon. Märkesårsfirandet kännetecknas snarare av två parallella monologer utan nämnvärda ekon över Östersjön.